

Хуучин үгийг нэр томъёоны үүргээр хэрэглэх нь
(Монгол Улсын стандартчилсан нэр томъёоны хүрээнд)

Хөөдөөгийн ГЭНДЭНПИЛ*
Монгол Улс, ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн
Хэрэглээний хэл шинжлэлийн салбар

Received: Sept 25, 2023

Revised: Nov 14, 2023

Accepted: Dec 15, 2023

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд монгол хэлний үгийн сангийн найрлага бүрэлдэхүүнд хамаарах хуучин үгээр нэр томъёо хэрхэн оноох тухай ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн Хэрэглээний хэл шинжлэлийн салбар, Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн Ажлын албатай хамтран бүрдүүлсэн 85 стандартын 10421 нэр томъёо, тодорхойлолт бүхий хөмрөгийн хүрээнд авч үзэв. Хэлний хуучин үг нь идэвхгүй үгийн сангийн нөөцөд багтах боловч түүнийг үндсэн утгаар, аль эсвэл утга шилжүүлэн, нэр томъёоны үүргээр хэрэглэх нь харь гаралтай нэр томъёог уугуул үгээр оноох, хуучин үгийг сэргээн хэрэглэх зэрэг ач холбогдолтой юм.

Нэр томъёоны стандартчилал гэдэг нь нэр томъёог тусгай стандартад нийцүүлэн батлах үйл явц юм. Иймд нэр томъёоны ухагдахуун, нэрлэлтийг жигдлэх тухайд стандартчилсан нэр томъёоны хүрээнд тайлбарлав.

Түлхүүр үг: нэр томъёоны стандартчилал, нэр томъёоны стандарт, нэр томъёо, хуучин үг, ухагдахуун, нэрлэлт

Using Archaic Words as Terminology

GENDENPIL Khuuduu

Department of Applied Linguistics, the Institute of Language and Literature,
Mongolian Academy of Sciences, Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract: The article deals with the possibility of creating terms with archaic words based on the corpus which the Sector of Applied Linguistics, the Institute of Language and Literature, Mongolian Academy of Sciences in collaboration with National Council for Language Policy created from 85 standards of the database of

* © Х.Гэндэнпил
Email: gendenpil_kh@mas.ac.mn

the Mongolian Agency for Standard Metrology. The corpus includes 10421 terms. Archaic words of a language are included in the resource of the passive vocabulary. However, it is important to use them for term formation by semantic transfer and terminologization. The author tries to suggest own proposal on how to use archaic words as terms in terminology standards.

Keywords: *terminology standardization, terminology standard, terms, archaism, concept, designation*

1. Удиртгал

Нэр томъёо судлал нь тусгай мэргэжлийн ухагдахуун болоод тэдгээрийн нэрлэлт, нэр томъёоны тухай судалгаа юм (Pamela Faber, Silvia Montero-Martínez, 2019: 1). Мөн нэр томъёо зохиох, хэвшүүлэх, жигдлэх, янз бүрийн хүрээнд ашиглах, бусад хэлэнд орчуулах зэргийг судалдаг эрдэм шинжилгээний хавсарга ухаан юм (Зээнямбуу, Базаррагчаа, 2014: 193). Шинжлэх ухааны салбар бүрийн нэр томъёог жигдлэх, хэвшүүлэх, орчуулах хэрэгцээ шаардлага өдөр тутамд урган гарсаар байдаг билээ. Үүнийг тухайн мэргэжлийн салбарынхан болоод хэлний мэргэжилтнүүд хавсран гүйцэтгэж, нэр томъёоны толь бичгээр зохицуулдаг. Нэр томъёоны толь бичгээр энэхүү хэрэгцээ шаардлагыг хангахаас гадна нэр томъёоны стандартад нэр томъёог тэмдэглэж, ухагдахууныг тодорхойлно. Тодорхойлолт, тайлбар тэмдэглэл, зураг дүрслэл, жишээ бүхий нэр томъёоны холбогдолт стандартыг нэр томъёоны стандарт (ISO/IEC Guide 2:2004, 5.2) гэнэ. Энэхүү нэр томъёоны стандартчилал тусгай стандартад нийцсэн нэр томъёог багтах үйл явц юм (<https://www.gov.wales/bydtermcymru>). Мөн бусад нэрлэлтээс илүүд үзэх, аль эсвэл зарим нэрлэлтийг хасаж нэр томъёог тэмдэглэх, ухагдахууныг тодорхойлох үйл явцыг нэр томъёоны стандартчилал гэнэ (Brund de Besse et al, 1997: 154). Мөн ухагдахууныг жигдлэх нь нэр томъёоны стандартад нарийн, нягт хамааралтай (Pamela Faber, Silvia Montero-Martínez, 2019: 21). Нэр томъёоны стандартчилал нь зөвхөн тухайн үйл ажиллагаанд холбогдуулан зориудаар сонгосон бичвэрт хүчин төгөлдөр үйлчилнэ (Brund de et al, 1997: 154).

Бид энэхүү өгүүлэлдээ Монгол Улсын нэр томъёоны стандарт дахь ухагдахууныг зөв оновчтой тодорхойлох, нэр томъёог жигдлэх, хуучин үгээр нэр томъёо оноох тухай авч үзнэ. Монгол хэлний үгийн сан дахь түүхэн ба хуучин үгийг шинэ утгаар сэргээн хэрэглэх нь нэр томъёо тогтооход баримтлах зарчмын нэг юм (Догсүрэн, 1988: 12). Мөн хуучин үг сэргэх нь үгийн санг баяжуулж буй хэлний зүй тогтолт үзэгдэл учир нэр томъёо боловсруулахад хэрэглэх нь чухал ач холбогдолтой (Гэрэлмаа, 2000: 79).

Энэхүү өгүүлэл *1.Удиртгал, 2. Судалгааны арга зүй, 3. Нэр томъёоны стандартад хуучин үгийг нэр томъёоны үүргээр хэрэглэх нь, 4.Нэр томъёоны стандартчилал, 5. Дүгнэлт* гэсэн таван хэсгээс бүрдэнэ.

2. Судалгааны арга зүй

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн Хэрэглээний хэл шинжлэлийн салбар *Монгол Улсын нэр томьёоны стандартын судалгаа: Нэр томьёог оноон тогтоох, боловсруулах арга зүйн олон улсын стандарт* суурь судалгааны төслийн хүрээнд Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн Ажлын албатай хамтран Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөж буй *Худалдааны үйлчилгээ, Худалдааны газрын ангилал нэр томьёо* (MNS 6506: 2015), *Гал түймэр унтраах, аврах тоног төхөөрөмж багаж болон тээврийн хэрэгслийн нэр томьёо* (MNS 0639: 2016), *Байгаль хамгаалал. Газар, Газар ашиглалтын нэр томьёо* (MNS 3473: 1983), *Хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа. Эрүүл ахуйн нэр томьёо* (MNS 4967: 2000), *Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, үйлдвэрлэлийн эрүүл ахуй. Цахилгааны аюулгүй ажиллагаа* (MNS 5151: 2002) зэрэг 85 стандартын 10421 нэр томьёо, тодорхойлолтыг түүвэрлэн нэр томьёоны стандартын хөмрөг (цаашид НТСХ гэх) бүрдүүлсэн билээ. Бид энэ удаад тус хөмрөг дэх зарим нэр томьёоны ухагдахуун болон нэрлэлт (designation)-ийг задлан шинжилж, хуучин үгээр нэр томьёо оноох боломжийг авч үзнэ. Ингэхдээ хөмрөг дэх хуучин үгээс бүтсэн зарим нэр томьёоны гарал, утгыг *Хорин нэгт тайлбар толь*, *Эрэхүйеэ хялбар болгон зохиосон монгол үгийн тайлбар чандманийн эрих* зэрэг монгол хэлний толь бичгээс тодруулна.

3. Нэр томьёоны стандартад хуучин үгийг нэр томьёоны үүргээр хэрэглэх нь

Монгол хэлний үгийн сангийн үүсвэр бүрэлдэхүүнийг уугуул үг, харь үг гэж ангилах бөгөөд найрлага бүрэлдэхүүнийг бичгийн болон ярианы үг, хуучин болон шинэ үг, нэр томьёо болон мэргэжлийн үг, этгээд болон бүдүүлэг үг, цээрлэсэн болон эерүүлсэн үг, хүндэтгэлийн болон доромж үг гэж ангилдаг (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 27-116). Хэлний хуучин ба түүхэн үгээр нэр томьёо оноох, жигдлэх тухай Г.Гэрэлмаа (2000: 76-79), С.Дулам (2014: 197-201) нарын өгүүллийг дурдаж болно.

Хэлний үгийн санд түүхэн тодорхой цаг үед хэрэглэж байсан боловч нийгмийн хөгжлийн явцад хэрэглэхээ больсон үг цөөнгүй байдаг. Үг хуучрах нь үгийн сангийн хэрэгцээнээс бүрмөсөн гарч байгаа хэрэг бус, идэвхтэй үгийн хүрээнээс идэвхгүй үгийн нөөцөд шилжиж байгаа хэрэг юм. Бидний өдөр тутмын хэл ярианы хэрэгцээнээс гарсан, эсвэл гарч байгаа идэвхгүй үг хэллэгийг *хуучин үг* (анг. *archaism*; ор. *архаизм*) гэж тодорхойлдог (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 78). Мөн хуучин үгийг *түүхэн үг* (historism) ба *хуучин үг* (archaism) гэж ангилна. Нийгмийн хөгжлийн явцад зарим юм элэгдэн хуучирч, огт хэрэглэгдэхгүй болохын хамт түүнийг заан нэрлэж байсан үг нь мөн хэрэгцээнээс гарч, зөвхөн өнгөрсөн үеийн түүхэн байдлыг тодотгон үзүүлэхэд сэргээн хэрэглэх явдлыг түүхэн үг гэнэ. Харин хуучин үгийн бүрэлдэхүүнд байгаа үгийг хэрэглээ, утгаар нь *бүрмөсөн мартагдсан, мартагдаж байгаа, мартаагүй боловч*

хэрэглэгдэхгүй байгаа үг гэх мэтээр ялгаж болно (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 79). Д.Бадамдорж хуучин үг гэдэг бол ухагдахуун нь байгаа боловч өөр үгээр нэрших болсныг хэлнэ. Түүхэн үг гэдэг бол ухагдахуунгүй болсон үгийг хэлнэ (Баттөгс ба бус, 2022: 202) гэжээ.

Монгол хэл шинжлэлийн нэр томъёоны толь бичгүүдэд *архаизм* - хуучирсан үг хэллэг, *историзм* - түүхэн үг хэллэг (Лувсанжав, 1964: 18, 56), *архайзмы* - *archaism* - хуучирсан үг, *историзм* - *historism* - түүхэн үг хэллэг (Төмөртоогоо, 2004: 103, 107), *archaism* - хуучирсан үг, *хуучирмал үг* (Базаррагчаа, 2014: 519, 520), *archaism* - хуучин үг, *used words* - хуучин үг хэллэг (Баг-Ирээдүй ба бус, 2014: 268) гэж оноож иржээ. Харин сүүл үеийн үгийн сан судлалын бүтээлд *түүхэн үг (historism)* ба *хуучин үг (archaism)* (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 78) гэж нэрлэсэн байна.

НТСХ-т хөрсийг сийрүүлэх, солих, талбайн гадаргууг тэгшлэх, хог ургамлын соёог устгах зорилготой хөрс боловсруулах аргыг *борнойдох* (MNS 3472: 1983); зөгий ургамлын давирхайг лавтай хольж найруулан боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг *жилий* (MNS 6827: 2020) гэж хуучин үгээр нэр томъёо оноосон туршлага буй. Эдгээр үгийг *Монгол хэлний хуучин үгийн толь*-д тариалангийн талбайг хагалан хөрсийг бутлан жижиглэх зориулалт бүхий төмөр шүдтэй багажийг *борной* (2018: 106); зөгий биеэсээ ялгаруулж, үүр сархиагаа засаж сэлбэх цавуулаг зүйлийг *жилий* (2018: 275) хэмээн тайлбарласан байдаг. Түүнчлэн *Монгол хэлний сувд эрих нэрт ховор үгийн толь*-д *жилий* хэмээх үг харгай модноос гардаг, улбар шар өнгө бүхий наалдамхай давирхай (Амаржаргал ба бус, 1992: 47) гэсэн утгаар тохиолдоно.

НТСХ-т барааны загвар дээжийг үзүүлэн сурталчлан сонгуулж, загвараар худалдах жижиглэн худалдааны газрыг *үзүүлэнгийн танхим* (MNS 6506: 2015) хэмээн оноожээ. *Үзүүлэн* хэмээх үг нь хоёр ба түүнээс дээш үгээс бүтсэн нийлмэл үгийн эхний үгийг товчилсон хэлбэр (үзүүлэн таниулах материал г.м) бөгөөд үйлийн хам холбох “-н” нөхцөл (Мо. үjegülün) бүхий хэлбэржсэн үйл үг юм. Иймд *үзүүлэнгийн танхим* хэмээн үйл үгийн хэл зүйн хэлбэрийг (товчилсон үгийг) нэр үгтэй холбож, нэр томъёо үүсгэх нь хэлний зүйд үл нийцнэ. 1717 оны *Хорин нэгт тайлбар толь*-д *үзүүлэг* (Мо. үjegülge) гэж тохиолдох бөгөөд хүнд өгүүлж үзэхээр илгээхийг *үзүүлэг илгээмүй* (Хорин нэгт тайлбар толь, 1979: 179) гэж тайлбарласан байдаг. Хааны бичсэн хэмээх цуврал толь бичгүүдэд *үзүүлэг илгээмүй* (Kuribiyashi, Hurelbator, 2008: 516), (Oliver Corff u.a, 2013: 353) хэмээн холбоо үгээр тохиолдож байна. Иймд *үзүүлэг* хэмээх хуучин үгээр нэр томъёо оноон, *үзүүлгийн танхим* гэж оноох нь тохиромжтой. 2021 онд баталсан *Музейн тухай хууль*-д *үзүүлэг* гэдгийг үзмэр, цуглуулгыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, уран сайхны аргаар дэглэн үзүүлсэн орон зай (<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16160832622081>) хэмээн нэр томъёоны үүргээр хэрэглэсэн байдаг. Гэхдээ *үзүүлэг* гэдэг нь үг бүтэх ёсыг зөрчиж үүссэн үг юм. Ж.Ганбаатар -уул² дагавар хойшоо -вар, -га (-лга), -гч, -лт, -мж, -мтгай, -уур, -шгүй гэсэн дагавартай харьцдагийг (Ганбаатар, 2023: 95) хэлний баримтад

тулгуурлан тайлбарлажээ. Үг бүтэх аргын хувьд үзүүлэг бус үзүүлэг гэж үүснэ. Түүнчлэн бүтцийн хувьд ижил *байгууллага* гэдэг үг ч үгийн бүтцийг зөрчиж үүсжээ. Ж.Ганбаатар хоёр бүтээврийн заагт ижил авиа уулзахад нэг нь сугардаг зүй тогтол байх бөгөөд *гуйвуул-лга*, *гэрэлтүүл-лгэ*, *даруул-лга* зэрэг үгийн *-ла* үе сугарч, *байгууллага* хэмээх ганц үгэнд сугаралгүй хэвээрээ үлдсэн (Ганбаатар, 2023: 95) гэжээ. Мөн Ц.Шагдарсүрэн *байгууллага*, *явууллага*, *тооллого* зэрэг үгийг дурдан, эдгээр үгийг бичигт баригдалгүй чөлөөтэй дуудах явцад, ялангуяа эхний хоёр жишээг *байгуулга*, *явуулга* хэмээн дуудаж байгаа нь мөнөөх давхацсан ижил авиа (буюу үе) гээгдэх ёсонтой холбоотой (Шагдарсүрэн, 2007: 9) гэж гаплогийн хуулиар тайлбарлажээ. Гэвч *гуйвуулга*, *гэрэлтүүлэг*, *даруулга*, *байгууллага*, *явуулга* зэрэг үгийн хоёр бүтээвэр (бусдаар үйлдүүлэх хэв болон нэр үг бүтээх *-га/г* дагавар)-ийн нийлцэд *-la²* (*-ла²*) үе сугарах ямар ч үндэслэлгүй юм. Эдгээр үг нь гаплогийн хуулиар бус бусдаар үйлдүүлэх хэвийн *-уул²* дагаврын хойноос нэр үг бүтээх *-га²* (*-га /г*) дагавар залгаж, *гуйвуулга* (Мо. *yuyibiγul+γ-a > yuyibiγulγ-a*), *гэрэлтүүлэг* (Мо. *gereltügöl+ge > gereltügölge*), *даруулга* (*daruyul+γ-a > daruyulγ-a*), *байгуулга* (*bayiγul + γ-a > bayiγulγ-a*), *явуулга* (*yabuγul + γ-a > yabuγulγ-a*) гэж бүтсэн үгс юм. Иймд *үзүүлэг* бус *үзүүлэг*, *байгууллага* бус *байгуулга* гэж үүсэх байв. Мөн *Хорин наймт тайлбар толь*-д *bayiγulγ-a* “байгуулга” (Намжилмаа, 1994: 587) гэсэн үг тохиолдоно. Иймд *үзүүлэнгийн танхим* хэмээн үйл үгийн хам холбох *-н* нөхцөл бүхий хэлбэржсэн үгийг нэр үгтэй холбож, нийлмэл нэр томьёо үүсгэлгүйгээр *үзүүлгийн танхим* хэмээн хуучин үгээр нэр томьёо оноох нь тохиромжтой юм.

НТСХ-т даавуу гадартай тачир шингэн үстэй нэхий ба зүймэл дотортой дээлийг *заргаг дээл / сармай* (MNS 3843: 1985) гэх хувилбар нэр томьёогоор тэмдэглэсэн байна. Энэхүү нэр томьёоны тодорхойлолтыг ч мөн нягтлах хэрэгтэй. Учир нь хонины зузаан арьсыг элдэн боловсруулж, арьсны илгэн талыг гадагш харуулж оёсон үстэй дээлийг *заргаг дээл* гэх бөгөөд тачир үстэй, хөрс муутай арьсаар хийсэн дээлийг *сармай дээл* гэдэг. Иймд заргаг дээлийг “хонины зузаан арьсыг элдэн боловсруулж, арьсны илгэн талыг гадагш харуулж оёсон, үстэй дээл”; сармай дээлийг “тачир үстэй, хөрс муутай арьсаар хийсэн дээл” хэмээн ухагдахууныг тодорхойлж стандартчилах нь тохиромжтой.

Монгол хэлнээ *Залуу нас замд элдэг, Заргаг дээл эгэмд элдэг*¹ гэсэн хэлц үг бий. Монголын нууц товчоо-ны §114: *uduyit-merkit dūrberün buluqan maqalaitu maral-un qodun qudusutu ilkin jarqaq usun-u buluqan jalqaqsan de’eltü tabun nasutu kücü neretü nidüu-dür-iyen qaltu kö’üken-i bidan-u ceri’üt nuntuq-tur qocoruqsan-i olju abciraju hö’elün-eke-de sauqa abcü otcu ökba* (Rachewiltz, 1972: 47) *Удуйд Мэргидийг дүрвэрүүн (дүрвэх үед) булган малгайт, марлын годон гутуст (гуталт) илгэн жархаг усны булга залгасан дээлт таван наст Хүчү нэрт нүдэндээ галт хөвүүхнийг бидний цэргүүд нутагт хоцорсныг олж авчирч, Өгээлүн эхэд сауха авч одож өгөв* (Чоймаа, 2011: 65) хэмээн *jarqaq* “жархаг” гэсэн хэлбэрээр тохиолддог.

¹ Ховд аймгийн Манхан сумын Улаанхүрээ багийн өндөр настан, Шийнэнгийнхэн овогт Буянтогтохын Хөөдөө, 1948 онд төрсөн, хулгана жилтэй, 2023 оны 09 сарын 12-нд тэмдэглэж авав.

Тус үгийг Ш.Чоймаа эртний түрэгээр үсийг нь халцлан боловсруулсан арьс буюу илэг (Чоймаа, 2011: 65) гэж тайлбарлажээ. Мөн эртний түрэг хэлнээ *жаргақ, йаргақ* (Севортян, 1989: 20) гэж буй. Сэцэнцогт үсийг нь хуссан зөөлөн арьс, илэг гэж тайлбарлан, уйгур *jayak*, түрэг *çaryak* (Сэцэнцогт, 1981: 2353) хэлний баримттай харьцуулан тайлбарлажээ. Иймд *заргаг дээл* хэмээн тэмдэглэж, хуучин үгээр нэр томъёо оноохыг илүүд үзэж байна.

НТСХ-т зүймэл дотортой даавуун гадартай, үргэлж хийгдсэн өмд, цамцыг *бадай / комбинзон* (MNS 3843:1985) гэж хувилбар нэр томъёогоор тодорхойлжээ. Хувилбар нэр томъёо гэдэг нь ижил ухагдахууныг өөрөөр тэмдэглэхийг хэлнэ. Олон улсын ISO стандартад тодорхойлсноор хувилбар нэр томъёоны үндсэн 4 хэв шинж нь:

- a) газар зүйн хувилбар (geographical variation);
- b) дуудлагын хувилбар (phonetic variation);
- c) хам орчны хувилбар (register variation);
- d) найруулгын хувилбар (stylistic variation) (ISO 860:2007(E)) юм.²

Газар зүйн хувилбар гэдэг нь нэг хэлт улс орнууд өөрийн газар нутагт ялган хэрэглэх явдал юм. Тухайлбал, UK. lift / US. elevator. Дуудлагын хувилбар нь UK. digital colour imaging / US. digital color imaging. Хам орчны хувилбар нь тухайн нэр томъёо ямар нөхцөлд хэрэглэгдэхээс хамаарна.³

Мөн уг нэрлүүлсэн зүйл нь байгаа боловч түүнийг солин нэрлэсэнтэй холбоотойгоор хуучин үг үүсдэг (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 79). Орчин цагийн монгол хэлнээ үргэлжид оёсон өмд цамцыг *комбинзон* хэмээн орос хэлний үгээр солин нэрлэсэн нь *бадай* гэх үг хуучрахад хүрчээ. Иймд Монгол Улсын НТСХ-т *бадай* хэмээх хуучин үгээр оноохыг чухалчилж байна. Мөн хуучин үгийг үндсэн утгаар сэргээн хэрэглэх нь үгийн санг баяжуулах нэг арга юм. Түүнчлэн *бадай* хэмээх үг *Монгол хэлний сувд эрх нэрт ховор үгийн толь*-д хагархай салтаатай хүүхдийн өмд (Амаржаргал ба бус, 1992: 14) гэсэн утгаар тохиолдоно.

НТСХ-т хөндлөн огтлол нь трапец хэлбэртэй, уртыг нь өргөн ба гүнтэй жишихэд мэдэгдэхүйц их ил малталтыг *траншей (зуу)* (MNS 5914: 2008) гэж тодорхойлжээ. Гүн суваг, гүн нүх гэсэн утгатай харь үгээр тэмдэглэхээс илүүтэй газрын хөрсийг ухааж малтаж гаргасан нүх гэсэн утгатай *өрх* гэх хуучин үгээр тэмдэглэвээс зохилтой. Энэхүү өрх хэмээх үг нь газрыг өрөмдөж нүхлэх, ухах гэсэн утгат *эрэх* (Мо. erükü “эрэх” → erüke “өрх”) хэмээх үйл үгээс үүсжээ. Эртний үед газрыг эрэн нүхэн гэр хийж сууж байснаар хожим нь монгол гэрийн тооно ба түүнийг бүтээх бүтээлгийг *өрх* гэх болсон (Сэцэнцогт, 1981: 219). Иймд *траншей (зуу)* гэсэн нэрлэлтнээс илүүтэй *өрх* хэмээх хуучин үгээр нэр томъёо оноох нь тохиромжтой. Мөн *Монгол хэлний толь*-д худгийн нүх гэсэн утгатай *худгийн өрх* (Норжин, Мөрөн, 1999: 1480) гэсэн холбоо үг тохиолддог. Түүнчлэн өрх гарах, нүх гаргахыг *өрхлөх* (Амаржаргал ба бус, 1992: 76) гэдэг.

² Terminology work - Harmonization of concepts and terms, International Standard, ISO 860:2007(E).

³ Мөн тэнд.

НТСХ-т тулгуурын цэгүүдийнхээ хоорондох ачааг (9.3.19) хүлээн авахаар төсөөлөгдсөн, нүх, нээлхий, хөндийлж, онгорхой дээгүүр нумлаж мурийсан бүтээцийн элемент (5.1.3)-ийг *арк, нуман бүтээц* (MNS ISO 6701-1:2010); гол бүтээц (5.1.2) нь нэг болон түүнээс дээш аркаас (5.1.8) тогтох гүүр (3.3.19)-ийг *аркан гүүр, нуман гүүр* (MNS 6701-1:2010) гэж оноосон байна. Үүнд дурдсан *аркийг гулдан, аркан гүүрийг гулдан гүүр* гэж стандартад хэвшүүлэхийг санал болгож байна. *Хорин нэгт тайлбар толь, Эрэхүйеэ хялбар болгон зохиосон монгол үгийн тайлбар чандманийн эрх* зэрэг монгол хэлний толь бичигт матируулан цогцолсон хотын хаалгыг гулдан, бас гүүрний доорх матируулан цогцолсон газрыг мөн гулдан хэмээмүй (Хорин нэгт тайлбар толь, 1979: 470), (Шагж, 1994: 497) гэж тайлбарласан байдаг. Иймд монгол бичгийн хэлэнд нэгэнт байсан уугуул үгийг утга шилжүүлэн нэр томьёо оноохыг чухалчлав.

4. Нэр томьёоны стандартчилал

4.1. Нэр томьёоны ухагдахууныг тодорхойлох нь

Олон улсын стандартад нэг хүрээлэл юм уу нэг салбарт хамаарах ухагдахуун болон нэрлэлтийн багцыг нэр томьёо (ISO 1087:2019, 3.1.11) гэж тодорхойлжээ. Ухагдахуун гэдэг нь онцлог шинжийн нэгдлээр бий болсон мэдлэгийн нэгж юм (Мөнхцэцэг, 2020: 18). Мөн ухагдахуун нь тодорхой нэг хэлний хил хязгаарт захирагддаггүй (ISO 1087:2019, 3.2.7). Харин нэрлэлт нь ухагдахууныг илэрхийлэх хэлний хэлбэрийн тал. Өөрөөр хэлбэл, ухагдахуун болон объект⁴-ыг нэрлэх үйл явц (Brund de Besse, Blaise Nkwenti-Azeh Juan C Sager, 1997: 129) юм. НТСХ дэх зарим нэр томьёоны ухагдахууныг тодорхойлж, нэрлэлтийг жигдлэх тухай энэ хэсэгт цухас дурдъя.

НТСХ-т өнгө татаагүй гүйцэт урт үстэй будагтай илгэн нэхийгээр хийсэн хувцсыг *сэгсүүргэн дээл / үзүүрсгэн дээл* (MNS 3843: 1985) гэж хувилбар нэр томьёогоор тодорхойлжээ. Үүнд ухагдахууныг буруу тодорхойлсон бөгөөд хөрөвжсөн хурганы арьсыг элдэн боловсруулж, доторлосон дээлийг *сэгсүүргэн дээл* гэдэг. Энэ нь сэгсүүрэг “хөрөвжсөн хурга” хэмээх үгээс утга шилжиж үүсжээ. Мөн ойрад аялгуунд *saysay* “сагсаг” гэсэн хэлбэртэй бөгөөд *сагсаг үч, сагсаг дээл* зэргээр хэрэглэдэг. Энэ нь *saysayi*- “сагсай”, *soysuyi*- “согсой”, *segseyi*- “сэгсий”, *sügsüyi*- “сүгсий” зэрэг сэлгэмэл язгуураас гаралтай. Иймд *сэгсүүргэн дээл* гэсэн нийлмэл нэр томьёогоор тэмдэглэн, хөрөвжсөн хурганы арьсыг элдэн боловсруулж, доторлосон дээл гэж ухагдахууныг тодорхойлох нь зүйтэй. Харин намрын улиралд хяргасан хонины арьсыг элдэн боловсруулж оёсон дээлийг *үзүүрсгэн дээл* гэдэг. Хэл шинжлэлд хэлний аль ч түвшний нэгж ойролцоо байна гэж үздэг. Гэвч *сэгсүүргэн дээл / үзүүрсгэн дээл* зэрэг нийлмэл үг нь хоёр өөр ухагдахуун бөгөөд ойролцоо нэгж биш юм. Иймд нэг ухагдахууныг тэмдэглэх үндэслэлгүй тул намрын улиралд хяргасан хонины арьсыг элдэн боловсруулж

⁴ Anything perceivable or conceivable (ISO 1087:2019, 3.1.1) Мэдэгдэхүйц юм уу байж болохуйц ямар нэг юм.

оёсон дээлийг *үзүүрсэн дээл* гэж ухагдахууныг тодорхойлж, стандартчилах нь тохиромжтой.

НТСХ-т зүймэл нэхий дотортой даавуугаар гадарласан дээлийг *гадаргуутай дээл / хувцас, дээл* (MNS 3843:1985) гэж тодорхойлжээ. Энэ нь элдэж боловсруулсан арьс нэхийгээр доторлосон даавуун гадартай *үстэй дээл* юм. Иймд *гадаргуутай дээл бус үстэй дээл* гэж оноох нь зүйтэй. Энд дурдсан *үстэй дээл* гэх нийлмэл үгээр нэр томъёо оноохоос гадна ойрад аялгууны уф “үч” (Чойжинжав, Гэрэлт, 1998: 55) гэдэг дан үгээр нэр томъёо оноож болно. Учир нь нутгийн олон аялгууны үгээс оновчтой заримыг авч хэрэглэх нь нэр томъёо тогтооход баримталж байгаа үндсэн зарчмын нэг (Догсүрэн, 1988: 12) билээ.

4.2. Нэр томъёог жигдлэх тухай

НТСХ-т бүдүүн, бүдүүвтэр ноост хониноос намрын улиралд дэлгэмэл бус байдлаар хярган авсан дэлгээс биш байдалтай ноосыг *ахрын ноос* (MNS 3362:1982); налуу дээврийн (5.2.23) доорх орон зайн (4.1.1) төгсгөлийг хаших, хөвөөний (5.2.37) түвшнээс (9.2.32) дээших ханын (5.1.7) хэсгийг *адрын хана* (MNS ISO 6701-1:2010) гэж тодорхойлжээ. Гэвч *ахрын ноос, адрын хана* гэсэн нийлмэл нэр томъёо⁵ (complex term)-оор бус *ахар, адар* гэж стандартчилах нь тохиромжтой. Учир нь аливаа юмны охор богино байдал гэсэн утгатай *ахар* (*Mo. aqur*) хэмээх үгийн утга шилжиж, намрын улиралд хяргасан хонины ноосыг *ахар* хэмээн нэрлэх болжээ. Мөн *адрын хана* гэж тухайлан нэрлэхээс илүүтэй *адар* гэж тэмдэглэхэд байшингийн тааз гэсэн утгыг илтгэнэ. Иймд *ахар, адар* хэмээх үгээр тэмдэглэх нь дан үг юм уу үгийн сангийн нэгжээс бүрдсэн *энгийн нэр томъёо*⁶ (ISO 1087: 2019)-оор ухагдахууныг тэмдэглэж буй хэрэг юм. Түүнчлэн *жижиг хүүхдийн гутал* (MNS 0096: 1982) гэсэн нийлэмж нэр томъёог *бойтог, уриншийн талбай* (MNS 3472: 1983)-г *урини, наалддаг тууз* (MNS 0515: 2015)-ыг *наалтууз* гэж нэрлэхэд ухагдахууныг бүрэн илэрхийлнэ. Учир нь нялх балчир хүүхдийн өмсөх гутлыг *бойтог*; тариалангийн талбайг ургамал ургах хугацаанд, мөн дараа жил тарих хугацаанд эсвэл энэ хугацааны аль нэг хэсэгт амраан тарималгүй үлдээж, хог ургамлыг устган, чийг хуримтлуулахаар бэлдсэн талбайг *урини* (<https://mongoltoli.mn/>) гэдэг билээ. Мөн Г.Гантогтох скочийг *наалтууз* гэж орчуулсан байдаг (Гантогтох, 2018: 149). Иймд илгээмжийг битүүмжлэх *наалддаг тууз* (MNS 0515: 2015)-ыг *наалтууз* гэж хураасан үгээр хэвшүүлэх бүрэн боломжтой юм.

НТСХ-т ойролцоогоор 20 литрийн багтаамжтай тусгайлан хийгдсэн сав (бидон)-ыг *жеррикэн* (MNS 1998-7: 2008), битүү системд эсвэл шингэнийг урсгахын тулд даралтыг бий болгох механик төхөөрөмжийг *насос* (MNS ISO 6701-1:2010), дулааны эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба хэрэглээ, алдагдал хоорондын

⁵ Хоёр ба түүнээс дээш үг юм уу үгийн сангийн нэгжээс бүтсэн нэр томъёо (ISO 1087:2019).

⁶ simple term: term (3.4.2) that consists of a single word or lexical unit (ISO 1087:2019). Бид *compound term* “нийлмэл нэр томъёо” хэмээх нэр томъёоны эсрэг утгат *simple term* хэмээх нэр томъёог *энгийн нэр томъёо* гэж орчуулав.

тэнцлийг *дулааны баланс* (MNS 5085: 2001); гадна хаалганы (5.3.3) өмнө байрлах, барилга (3.1.3) руугаа шигдэж орж түүгээр дээвэр хийсэн орон зай (4.1.1)-г *үүдний задгай гонх / веранд* (MNS ISO 6701-1:2010); хатуу биетийг шингэн төлөвт задраасан, хагас хатуу шинжтэй коллойд системийг *гель, нунжгай* (MNS ISO 6701-1: 2010); зоомол шон тулгууртай олон дамнууртай гүүрийг *зоомол шонт-гүүрэг* (MNS 6387-1: 2013) гэж нэрлэжээ. Монгол бичгийн хэлнээ нэгэнт байсан уламжлалт үгээр нэр томьёо оноох нь нэр томьёо боловсруулах зарчмын нэг билээ. Иймд *жеррикэнийг хөнөг, насосыг хөөрөг, балансыг тэнцэл, верандыг гонхон, гелийг нунжгай* гэж оноох бүрэн боломжтой.

Монгол бичгийн болон ярианы хэлний зарим үгийн утгыг шилжүүлэн хэрэглэх (Догсүрэн, 1988: 12) нь нэр томьёо оноох зарчмын нэг. Иймд нунж дорой байдал гэдгээс утга шилжүүлэн, хатуу биетийг шингэн төлөвт задраасан, хагас хатуу шинжтэй коллойд системийг *нунжгай* хэмээн оноосон нь ухагдахуун болон нэрлэлтийн хувьд тохирч байна. Мөн *гель, нунжгай* хэмээх хоёр үгээс *нунжгай* хэмээх уугуул үгээр нэр томьёо оноохыг илүүд үзэв. Түүнчлэн *зоомол шонт гүүрэг* гэсэн нэр томьёог *зоомол шонт гүүр* гэж жигдлэх нь оновчтой. *Гүүрэг* гэдэг нь монгол бичгийн бичлэг (Mo. kögürge “гүүр”) -ийг баримталсан хэрэг бөгөөд *Монгол хэлний их тайлбар толь*-д хавцал, хонгил, эрэг, жалга нэвтрэн гарахад зориулан тавьсан гүүр (<https://mongoltoli.mn/dictionary/detail/27595>) гэсэн утгаар тайлбарлажээ. Мөн өвөрлөгч аялгуунд *högurge* “хөөрөг” (Норжин, Мөрөн, 1999: 1528) гэсэн хэлбэрээр тохиолдоно. Нэр томьёо оноон тогтооход *шинэ үг бүтээх; одоо байгаа хэлбэрийг хэрэглэх; хил дамнуулан зээлэх (харь хэлнээс зээлэх)* зэрэг нэр томьёо бүтээх арга нь англи хэлнээ хүлээн зөвшөөрөгдсөн бөгөөд бусад хэлнүүдэд ч мөн тохирдог (Kostas Valeontis, Elena Mantzari, 2006). Иймд одоо байгаа хэлбэрийг хэрэглэхийг илүүд үзэж, орчин цагийн утга зохиолын хэлний хэм хэмжээнд нийцүүлэн, *зоомол шонт гүүр* гэж жигдлэх нь оновчтой.

НТСХ-т галоидын нүүрс устөрөгчтэй гал унтраах бодисын цэнэгтэй гал унтраагуурыг *нунтган гал унтраагуур* (MNS 0639: 2016); тэжээлийн ус буюу хувирсан усаар шүршиж уурын температурыг бууруулж, тохируулах уур хөргүүрийг *шүршүүрэн уур хөргүүр* (MNS 5086: 2001); цагариган завсартай үлээх гаргалга бүхий шатаагуурыг *цагариган шатаагуур* (MNS 5086: 2001); түрийг ултай нь шурган утсаар холбосон уллагаатай гутлыг *шурган уллагаатай гутал* (MNS 0096: 1982) зэрэг *нийлэмж үг*⁷-ээр нэрлэжээ. Энэ нь эртний монгол хэлэнд *-н* үндэстэй байсан үгсийг тэмдэг нэрийн үүргээр ашиглах тохиолдолд уг *-н* гийгүүлэгч сэргэх үзэгдлийн аналогитор үүссэн хэлний буруу үзэгдлийн жишээ юм.⁸

⁷ Нийлэмж үг хэмээх ойлголт нь хоёроос дээш үгээс бүтсэн хоршоо үг, холбоо, нийлмэл үгийг бүгдийг багтаасан ойлголт бөгөөд нэр томьёо бүтээхэд нийлэмж үгийн төрөл зүйлүүд цөм оролцоно (Шагдарсүрэн ба бус, 2022: 99).

⁸ Тухайлбал, *тарган цавуу, бичгэн мэдээлэл, бийрэн бичиг, бүжгэн жүжиг, төмрөн хүрз, шавран байшин* гэх мэт олон жишээг дурдаж болно. Зүй нь *таргийн цавуу, бичгийн мэдээлэл, бийрийн бичиг, бүжгийн жүжиг, төмөр хүрз, шавар байшин* юм.

Дээр дурдсан *нунтаг* (Mo. nuntuγ), *шүршүүр* (Mo. šürsigür), *цагариг* (Mo. čaγariγ), *шураг* (Mo. siγuγ) зэрэг үг нь эртний монгол хэлэнд *-н* үндэсгүй байсан бөгөөд бүгд дэвсгэрлэж төгссөн үг юм. Энэ тухайд Ц.Шагдарсүрэн, М.Саруул-Эрдэнэ (Пүрэвжав ба бус, 2022: 167-168) нар тэмдэглэсэн зүйл бий. Иймд тодотгогчийн үүргээр хэрэглэхдээ гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд *-н* гийгүүлэгч давхарлах нь хэлний зүйд үл нийцэх бөгөөд *нунтаг гал унтраагуур*, *шүршүүрийн уур хөргүүр*, *цагариг шатаагуур*, *шураг уллагаатай гутал* гэж жигдлэх нь хэлний хэм хэмжээнд нийцнэ. Мөн гадаад үгэнд хүртэл *-н* гийгүүлэгч давхарлаж, тодотгогчийн үүргээр хэрэглэсэн жишээ тохиолдоно. Тухайлбал, НТСХ-г хөдөлгөөнгүй ба түүнтэй харьцангуйгаар төвийн шилжилттэйгээр эргэж байгаа хөдөлгөөнтэй хэсгээс бүрдсэн шахалтаар буталдаг төхөөрөмжийг *конусан бутлуур* (MNS ISO 11375: 2000); түрийний эд ангийг нийтэд нь буюу зонхилох хэсгийг резинээр хийсэн гутлыг *резинэн гутал* (MNS 0096: 1982) гэжээ. Үүнийг *конус бутлуур*, *резин гутал* гэж тэмдэглэхэд тодотгогч, тодотгуулагчийн харьцааг бүрэн илтгэнэ.

5. Дүгнэлт

Энэхүү өгүүллийг Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөж буй 85 стандартын 10421 нэр томъёо, тодорхойлолт бүхий хөмрөгт тулгуурлан бичив. Ингэхдээ уг хөмрөгт буй хуучин үгээр бүтсэн нэр томъёог задлан шинжлэхийн сацуу зарим харь гаралтай нэр томъёог хуучин үгээр хэрхэн оноон жигдлэх талаар санал дэвшүүллээ.

Хуучин үгийг хэлний идэвхгүй үгийн сангийн нөөцөд хамааруулж үздэг. Гэсэн хэдий ч харь гаралтай нэр томъёог орчуулах, нэр томъёог жигдлэхэд хуучин үгийг хэрэглэх нь зүйтэй. Энэ нь хэлний уугуул үгээр нэр томъёо оноон тогтоож байгаа хэрэг юм. Мөн хуучин үгийг сэргээн хэрэглэх нь хэлний үгийн санг баяжуулах нэг арга болдог.

Монгол Улсын стандартчилсан нэр томъёонд ухагдахууныг буруу тодорхойлсон зүйл ажиглагдана. Үүнийг бид *заргаг дээл / сармай дээл, сэгсүүргэн дээл / үзүүрсэн дээл* зэрэг нэр томъёогоор жишээлэн тайлбарлав. Мөн *ахрын ноосыг ахар, адрын ханыг адар, жижиг хүүхдийн гутлыг бойтог, уринишийн талбайг урини, наалддаг туузыг наалтууз* гэж нэр томъёог жигдлэв.

Ухагдахууныг тодорхойлж, нэр томъёо (нэрлэлт)-г жигдлэх нь нэр томъёоны стандартчиллын гол ажил юм. Иймд стандартын сан дахь нэр томъёоны ухагдахууныг зөв тодорхойлж сайжруулах, нэр томъёог жигдлэх хэрэгцээ шаардлагатай байна.

Ном зүй

Brund de Besse, Blaise Nkwenti-Azeh Juan C Sager. (1997). Glossary of Terms Used in Terminology. Brund de Besse, Blaise Nkwenti-Azeh Juan C Sager. *Terminology* (pp. 117-156). Manchester: John Benjamins Publishing company.

- Kostas Valeontis, Elena Mantzari.** (2006). The Linguistics Dimension of Terminology: Principles and Methods of Term formation. *1st Athens International Conference on Translation and Interpretation Translation: Between Art and Social Science*, (pp. 1-20.).
- Kuribiyashi, H., Hurelbator.** (2008). *Manchu-Mongolian Chinese Trilol Dictionary of 1780 Arranged by Manchu Words*. Sendai: Tohoku printo.
- Pamela Faber and Silvia Montero-Martínez.** (2019). *Quality assurance: standardization and harmonization*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/334112813_Terminology:
- Rachewiltz Igor de.** (1972). *Index to the Secret History of the Mongols*. Bloomington.
- Oliver Corf.** (2013). *Auf kaiserlichen Befehl erstelltes Wörterbuch des Manjurishchen in fünf Sprachen I*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Амаржаргал, Б., Балдан, Л., Сэржээ, Б., Туналаг, Ө., Янжиндолгор, А.** (1992). *Монгол хэлний сувд эрх нэрт ховор үгийн толь*. Улаанбаатар: Хэвлэлийн газар үгүй. [Amarjargal, B., Baldan, L., Serjee, B., Tungalag, Ü., Yanjindolgor, A. *Mongol helnii suvd erih nert hovor ügiin toli*. Ulaanbaatar: Hevleliin gazar ügüi. 1992.]
- Бат-Ирээдүй, Ж., Буянтогтох, Г., Өнөрбаян, Ц., Пүрэв-Очир, Б., Пүрэвжанцан, А.** (2014). *Монгол хэл шинжлэлийн тайлбар толь бичиг*. Улаанбаатар: МУИС пресс. [Bat-Ireedüi, J., Buyantogtokh, G., Ünürbayan, Ts., Pürev-Ochir, B., Pürevjantsan, A. *Mongol hel shinjleliin tailbar toli bichig* [Glossary of Mongolian Linguistics]. Ulaanbaatar: NUM Press. 2014.]
- Баттөгс, Ш., Пүрэвжав, Э. Түвшинтөгс, Б., Гэрэлмаа, Г., Шинэбаяр, О., Ганболд, Д.** (2022). *Үгийн сан, утга, найруулга судлал*. Улаанбаатар: Хэвлэлийн газар үгүй. [Battögs, Sh., Pürevjav, E., Tüvshintögs, B., Gerelmaa, G., Shinebayr, O. Ganbold, D. *Ügiin san, utga, nairuulga sudlal*. [Lexicology, Semantics, Stylistics]. Ulaanbaatar. 2022.]
- Ганбаатар, Ж.** (2023). *Монгол хэлний дагавар: байр, үүрэг, хэрэглээ*. Улаанбаатар: Соёмбо. [Ganbaatar, J. *Mongol helnii dagavar: bair, үүрег, hereglee* [Mongolian Suffixes: Distribution, Function, and Use]. Ulaanbaatar: Soyombo. 2023.]
- Гантогтох, Г.** (2018). Монгол нэр томъёо судлалын зарим асуудал. *Сурвалж бичгийн судлал*, 149-152. [Gantogtokh, G. Some Issues Mongolian Terminology]. *Survaj bichgiin sudlal*, 2018, 149-152.]
- Гэрэлмаа, Г.** (2000). Нэр томъёог боловсруулахад хуучин үгийг ашиглах нь. *Нэр томъёо судлал* 3: 76-79. [Using Archaism Term Formation]. *Ner tomiyo sudlal*, 2000, 3: 76-79.]
- Догсүрэн, Ч.** (1988). *Монгол нэр томъёо оноох, толилох, жигдлэх асуудалд*. Улаанбаатар: ШУА-ийн хэвлэх үйлдвэр. [Dogsüren, Ch. *Mongol ner tomiyo оноох, toliлох, jigdlekх асуудалд* [On the Issues of Creating, Processing, Harmonizing Mongolian Terms]. Ulaanbaatar: Printing of Mongolian Academia of Science. 1988.]
- Дулам, С.** (2014). Орчин үед тулгамдаж байгаа зарим нэр томъёог монголчлох асуудалд. *Монгол нэр томъёо судлал-90* (197-201). [Dulam, S. On the Urgent Issues of Translating Some Common Terms in Mongolian]. *Mongol ner tomiyo sudlal-90*, 2014, 127-201.]
- Зээнямбуу, Ч., Базаррагчаа, М.** (2014). *Хэл шинжлэлийн нэр томъёоны тайлбар толь*. Улаанбаатар: Бит пресс. [Zeenyambuу, Ch., Bazarragchaa, M. *Hel shinjleliin ner*

- tomiyonii tailbar toli* [Glossary of Linguistics]. Ulaanbaatar: Bit Press. 2014.]
- Монсудар.** (2018). *Монгол хэлний хуучин үгийн толь*. Улаанбаатар: Адмон. [Monsudar. *Mongol helnii huuchin ügiin toli* [Dictionary of Mongolian Archaic Words]. Ulaanbaatar: Admon. 2018.]
- Мөнхцэцэг, Н.** (2020). *Нэр томъёоны орчуулга судлал*. Улаанбаатар: Соёмбо. [Münkhtsetseg, N. *Ner tomiyonii orchuulga sudlal* [Translation-Oriented Terminology]. Ulaanbaatar: Soyombo printing. 2020.]
- Намжилмаа.** (1994). *Хорин наймт тайлбар толь*. Хөххот: ӨМАХХ. [Namjilmaa. *Horin naimt tailbar toli* [Glossary of Twenty Eight Volume]. Höhhot: ÖМАНН. 1994.]
- Норжин, Ц., Мөрөн, М.** (1999). *Монгол хэлний толь*. Хөххот: ӨМАХХ. [Norjin, Ts., Mürün, M. *Mongol helnii toli* [Mongolian Dictionary]. Höhhot: ÖМАНН. 1999.]
- Пүрэвжав, Э., Ганболд, Д., Заябаатар, Д., Энхжаргал, С., Эрдэнэтуяа, П., Баттогтох, Г.** (2022). *Бичгийн хэл*. Улаанбаатар: Соёмбо. [Pürevjav, E., Ganbold, D., Zayabaatar, D., Enkhjargal, S., Erdenetuya, P. Battogtokh, G. *Bichgiin hel* [Written Language]. Ulaanbaatar: Soyombo. 2022.]
- Севортян, Э.** (1989). *Этимологический словарь тюркских языков*. Москва: Наука. [Sevortyn, E. *Etymology Dictionary of Turkic Languages*. Moscow: Publishing House. 1989.]
- Сэцэнцогт.** (1981). *Монгол үгсийн язгуурын толь*. Бээжин: ӨМАХХ. [Setsentsogt. *Mongol ügsiin yazguuriin toli* [Etymology Dictionary of Mongolian Words]. Beijing: ÖМАНН. 1981.]
- Төмөртоого, Д.** (2004). *Хэл шинжлэлийн нэр томъёоны хураангуй толь*. Улаанбаатар: Хэвлэлийн газар үгүй. [Tümürtogoo, D. *Hel шинjleliin ner tomiyonii huraangui toli* [A Concise Dictionary of Linguistics]. Ulaanbaatar: Hevleliin gazar ügüi. 2004.]
- Төмөртоого, Д.** (2018). *Монгол хэлний үгийн гаралын тайлбар толь*. Улаанбаатар: Адмон. [Tümürtogoo, D. *Mongol helnii ügiin garliin tailbar toli* [Explanatory Dictionary of Mongolian Words]. Ulaanbaatar: Admon. 2004.]
- Хорин нэгт тайлбар толь.** (1977). ӨМАХХ. [Khorin negt tayilbar toli [Glossary of Twenty One Volume]. ÖМАНН. 1977.]
- Чойжинжав., Гэрэлт, Н.** (1998). *Ойрад аялгууны үгс*. Хөххот: Өвөр Монголын их сургуулийн хэвлэх үйлдвэр. [Choijinjav., Gerelt, N. *Oirad ayalguunii üges* [Words in Oirad Dialects]. Höhhot: Inner Mongolian University Press. 1998.]
- Чоймаа, Ш.** (2011). *Монголын нууц товчоон*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг. [Choimaa, Sh. *Mongoliin nuuts товчоон* [The History of the Mongols]. Ulaanbaatar: Münkhiin üseg. 2011.]
- Шагдарсүрэн, Ц.** (2007). Түүхэн хэл шинжлэлийн судалгааны арга зүйд анхаарууштай зарим зарчмын тухай. *Acta Mongolica*, 7 (291): 3-14. [Shagdarsüren, Ts. *Tüühen hel шинjleliin sudalgaanii arga züid анхаарууштай зарим зарчмиin тухай* [On Some Vital Principles in the Methodology of Historical Linguistic Research]. *Acta Mongolica*, 2007, 7 (291): 3-14.]
- Шагдарсүрэн, Ц., Бадамдорж, Д., Самбуудорж, О., Пүрэвжав, Э., Баттөгс, Ш., Гэрэлмаа, Г.** (2022). *Үгийн сан, утга зүй*. Улаанбаатар: Соёмбо. [Shagdarsüren, Ts., Badamdorj, D., Sambuudorj, O., Pürevjav, E., Battügs, Sh., Gerelmaa, G. *Ügiin san, utga sudlal* [Lexicology, Semantics]. Ulaanbaatar: Soyombo. 2022.]

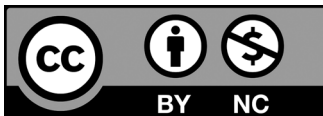
Шагж, С. (1994). *Монгол үгний тайлбар толь*. Хөх хот. [Shagj, S. *Mongol ügnii tailbar toli* [Glossary of Mongolian Words]. Höhhot. 1994.]

Стандарт

- MNS 6506: 2015 – Худалдааны үйлчилгээ, Худалдааны газрын ангилал нэр томъёо
MNS 5086: 2001 – Зуухны эд анги, хэсэг, Эрчим хүч ба дулаан дамжуулах техник
MNS 0639: 2016 – Гал түймэр унтраах, аврах тоног төхөөрөмж багаж болон тээврийн хэрэгслийн нэр томъёо
MNS 6387-1: 2013 – Төмөр зам. Зам. Замын аж ахуйн нэр томъёо, тодорхойлолт
MNS ISO 6701-1: 2010 – Барилга ба иргэний барилга байгууламж
MNS 5085: 2001 – Дулааны эрчим хүч
MNS 1998-7: 2008 – Газрын тосны аж үйлдвэрийн нэр томъёо
MNS 0515: 2015 – Шуудан холбооны нэр томъёо
MNS 3472: 1983 – Газар тариалан
MNS 0096: 1982 – Гутал
MNS ISO 6701-1: 2010 – Барилга ба иргэний барилга байгууламж
MNS 3362: 1982 – Ноосны анхан шатны боловсруулалтын нэр томъёо
MNS 3843: 1985 – Нэхий эдлэл ба түүний эд ангийн нэр томъёо
MNS 5914: 2008 – Байгаль орчин. Эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлт.
MNS 6827: 2020 – Зөгийн аж ахуй

Цахим холбоос

- ISO 1087:2019 <https://www.iso.org/standard/40130.html>
ISO/IEC Guide 2:2004, 5.2
ISO 860:2007(E) – International terminology standard
<https://www.gov.wales/bydtermcymru>
<https://mongoltoli.mn/>
<https://legalinfo.mn/mn>

Open access: This is an open access article distributed in accordance with the Creative Commons Attribution Non-Commercial (CC BY-NC 4.0) license, which permits others to distribute, remix, build upon this work non-commercially, and license their derivative works on different terms, provided the original work is properly cited, appropriate credit is given, any changes made indicated, and the use is non-commercial. See: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.